

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ
marta.stojic@ei.sanu.ac.rs

Стигматизација као последица илегализације одређених облика транснационалног кретања – дехуманизација тзв. илегалних миграната¹

У овом раду се бавим преношењем правно-административне квалификације кретања миграната без одговарајућих докумената преко државних граница на квалификацију миграната као људи. Тај метафорични пренос, који започиње илегализацијом кретања, резултира стигматизацијама које се могу окарактерисати као криминализација, али и дехуманизација миграната. Ове стигматизације се користе као оправдање за агресивно и нехумано поступање према мигрантима.

Кључне речи:
нелегално кретање,
мигранти, азил,
криминализација,
дехуманизација.

У овом раду желим да испитам онај аспект стигматизације странаца који проистиче из правно-административне квалификације њиховог кретања преко државних граница и који се, у крајњој линији, може изједначити са дехуманизацијом. Наиме, иако се слобода кретања сматра једним од фундаменталних људских права,² у пракси је ситуација другачија. Особа која жели да путује мора да поседује одговарајући путни идентификациони докуменат и дозволу изласка из неке државе или дела државе, односно, уласка у неку државу или њен део.³ Проблем настаје када особа која жели да путује не испуњава

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* Етнографског института САНУ, који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У 13. члану Опште декларације о правима човека из 1948. стоји да свако има слободу боравка и кретања унутар граница неке државе, као и да свако може да напусти било коју државу, па и своју државу порекла, али и да се у њу слободно врати. Погледати <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a13>, приступљено 30. 1. 2013.

³ На пример, о путним исправама за грађане Републике Србије погледати <http://www.propisi.com/zakon-o-putnim-ispravama.html> а о путним исправама за странце који желе да уђу у Србију погледати http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html.

критеријуме, или јој је на други начин онемогућено да добије потребне папире. У овом раду ћу се бавити положајем тих особа, које би желеле да уђу у неку од земаља Европске уније, а за то не поседују одговарајуће дозволе. Управо то непоседовање одговарајуће дозволе за кретање преко државних граница дало им је име: то су илегални, неауторизовани, нерегуларни, недокументовани мигранти, *sens-parièrs* или кландестини,⁴ а у медијима још и илегалци, азиланти и лажни азиланти.⁵ У самом имену је садржана стигматизација: то су они који крше закон, крше правила које је поставило друштво у које су ушли. Та стигматизација, за коју је најадекватнији назив криминализација, може послужити као оправдање за реваншистичко поступање према мигрантима. Међутим, стигматизација се не налази само у имену ове категорије миграната и није везана само за кршење закона. Садржана је у самим законима, у којима се кроз одрицање (људских) права одриче људскост поједним категоријама људи, и манифестује се у раду појединих државних органа. У питању је, дакле, системска и институционална дехуманизација. У овом раду ћу покушати да представим поједине одлике тог процеса. На почетку ћу рећи нешто о миграцијама кроз Србију и азилном систему, а затим о дехуманизацији и правној регулативи која је подржава. На крају рада представићу дехуманизацију као лингвистички, метафорични, прагматични и дискурзивни феномен.

1. Транзит кроз Србију и азилни систем⁶

Србија се налази на самом ободу Европске уније (у даљем тексту ЕУ) и представља једну од транзитних земаља ка тзв. шенген зони. Државе ове зоне представљају један од главних циљева миграната који не поседују одговарајуће документе за пут, будући да је према Шенгенском споразуму кретање из једне у другу државу потписницу слободно, а да гранична контрола постоји само на рубовима зоне. Мигранти сматрају да им је пут до жељеног одредишта отворен када једном успеју да уђу у ову зону. Од 2010. године повећава се број миграната који пролазе кроз Србију из неколико разлога: повећава се укупан број миграната, који беже најпре из северноафричких земаља услед тамошњих немира а од прошле године – и из Сирије и Малија, појачава се контрола морских путева који

О пребавилашту или боравишту у Србији погледати http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_prebivalistu_i_boravistu_gradjana.html, све приступљено 30. 1. 2013.

⁴ Погледати, на пример, Marie and Miller 1994.

⁵ Не затраже сви мигранти који уђу у неку земљу азил, нити им то представља главни циљ. Према подацима које сам сакупила на терену и из разговора са представницима Центра за заштиту и помоћ тражиоцима азила, тражење азила често служи као средство за спречавање или макар одлагање депортације, када је мигрант који је незаконито ушао у неку државу ухаћен од стране припадника надлежних органа (полиције, граничне полиције, жандармерије, и тако даље). Та чињеница се често користи као оправдање да се лица која траже азил називају лажним азилантима. Ова стигматизација, која имплицира непоштеност, користољубивост, себичност и слично, маскира чињеницу да је азилни систем дискриминаторан за многе категорије миграната (на пример, за тзв. економске мигранте), о чему ћу више рећи касније.

⁶ Подаци које износим у овом делу добијени су из разговора са мигрантима, представницима ЦЗА (Центра за заштиту и помоћ тражиоцима азила), и на основу извештаја међународних организација, попут Frontex-а и UNHCR-а, као и невладиних организација, попут Migreurop, уколико није другачије наведено.

воде ка ЕУ, олакшава се долазак миграната у Турску, и долази до дубоке социоекономске кризе у Грчкој, која је услед више фактора примала велики број миграната: прва је земља ЕУ на коју мигранти наиђу по доласку из Турске, има копнену границу са Турском, и потписница је тзв. Даблинске регулације, према којој се мигранти без валидних докумената за боравак враћају у прву земљу ЕУ у коју су ушли и у којој су њихови подаци унети у централну базу података.⁷ Већина миграната са којима сам разговарала у Боговађи, једном од два центра за смештај лица која траже азил у Србији, дошла је из Грчке, „јер је тамо постало немогуће живети”. Из Грчке су отишли у Македонију, а из Македоније у Србију, где их је пронашла полиција.

Иначе, из Србије мигранти иду ка Мађарској или Хрватској. Пошто су границе ка Мађарској ојачане, будући да представљају екстерну границу тзв. шенген зоне, мигранти су принуђени да иду ка Хрватској. Такође, појачан је притисак на Хрватску, јер је ове године постала чланица ЕУ. Занимљиво је то што су крајем прошле године Мађарски Хелсиншки комитет и тамошњи огранак UNHCR-а издали саопштење у коме се наводи да Србија не испуњава услове да буде сматрана тзв. сигурном трећом земљом за боравак миграната, те да се мађарској влади препоручује да обустави депортације миграната у Србију, што је ова (влада) начелно прихватила.⁸

Мигранти који су принуђени да се задрже у Србији – било зато што не успевају да наставе пут, односно, да пређу границу ка Хрватској или Мађарској, најчешће због недостатка новца, било зато што их је ухватила полиција – у једном броју случајева се одлучују да затраже азил. Процењује се да тај број износи неких 20-30% свих миграната који прођу кроз Србију. На тај начин они легализују свој боравак у Србији за неко време. Током трајања азилног поступка не би смели да буду депортовани у Македонију, требало би да добију смештај и храну у једном од два центра за смештај лица која траже азил (у Бањи Ковиљачи или у Боговађи), као и личну карту за странца, што би им омогућило да добију новац из иностранства на своје име.

Иако Србија има независтан азилни систем, формиран по угледу на оне који постоје у земљама ЕУ још од 2008. године, тек су у децембру 2012. године три особе заиста добиле азил, односно – избеглички статус. Четврта је избеглички статус добила у јулу 2013. године.⁹ Највећи број осталих захтева за азил је обустављен, јер су мигранти напустили Србију (у даљем тексту РС), тј. успели да наставе пут ка земљама тзв. шенген зоне, или су захтеви проглашани неоснованим, а мигрантима је изречена мера принудног удаљења из РС, тј. били су депортовани. Осим ова четири избегличка статуса, до сада је завршено још осам предмета, од којих су два захтева за азил одбијена, а осталих шест чине одобрене субвендијарне заштите. Дакле, укупно је комплетно процесуирано

⁷ [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41997A0819\(01\):EN:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41997A0819(01):EN:NOT), приступљено 30. 1. 2013.

⁸ <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/50d1d13e2.pdf>, приступљено 30. 1. 2013.

⁹ <http://www.apc-cza.org/en/pravna-pomoc-pocetna/365-jos-jedan-sirijac-dobio-azil-u-srbiji.html>, приступљено 30. 9. 2013.

дванаест захтева, од неколико хиљада поднетих (на пример, током 2011. године било је 3.132 захтева, а у првих девет месеци 2012. године њих 1806¹⁰).

2. Правна регулатива

На овом месту ћу рећи нешто о оним одредбама закона којима се регулише кретање странаца на територији Србије и тражење азила, тј. о Закона о странцима РС¹¹ и Закона о азилу РС¹², а које дефинишу шта се сматра илегалним. Ови закони су урађени по угледу на оне који постоје у земљама ЕУ и зато ће ми послужити као пример.

2.1. Закон о странцима¹³

Незаконитим се сматра улазак ван места или времена одређеног за прелазак државне границе, избегавање граничне контроле, употреба туђе, неважеће, односно лажне путне или друге исправе, давање неистинитих података граничној полицији, као и улазак за време трајања заштитне мере удаљења странаца са територије РС, мере безбедности протеривања странца из земље, или мере отказа боравка. Затим, улазак у РС одбиће се странцу ако овај *нема важећу путну исправу, или визу уколико је потребна, или нема довољна средства за издржавање* за време боравка у РС, за повратак у земљу порекла или транзит у трећу земљу, или му на други начин није обезбеђено издржавање за време боравка у РС; затим, уколико је у транзиту, а не испуњава услове за улазак у трећу државу; онда, уколико је на снази заштитна мера удаљења, или мера безбедности протеривања, или му је отказан боравак, односно друга мера призната у унутрашњем или међународном праву која укључује забрану преласка државне границе – за време док та мера, односно отказ боравка траје; а такође, и ако нема потврду о вакцинисању или други доказ да није оболео, а долази са подручја захваћеног епидемијом заразних болести, или ако то захтевају разлози заштите јавног поретка или безбедности РС и њених грађана, односно, ако се у одговарајућим евиденцијама води као међународни преступник, или ако постоји *оправдана сумња да боравак неће користити у намеравању сврху*.¹⁴ Такође, уколико се током боравка странца на територији РС сазна да је „учинио” нешто од горепоменог, биће му изречена мера принудног удаљења, одн. биће депортован. Са друге стране, гранична полиција ће странцу привремено забранити да изађе из РС, ако је преступник који бежи пред лицем правде или ако не поседује визу која је потребна за улазак у другу државу. У исту групацију стављају се људи без

¹⁰ <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/5331-srbija-u-decembru-dodelila-prve-izbeglike-stature?params=P3NBVbR7650Yma8550KdB8325eos8175Wbm7125MCF8175JbQ7275jFJ7875yNj8100liE4350TiG8175LOQ7875TCB8100Wju7875xAV7425sCb7275CPA7125XWg7350AEp7275glbN310dx75cyd8700yZh8550HUj7875nvI7425YoV7575mup8850VZB7875GXS7425kXh4800gJK9075hnN7275ZNB7800JHe8325tyK8325GBN3450wul7425fKC8325adi8175gYm4425dGNI>, приступљено 30. 1. 2013.

¹¹ http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html приступљено 30. 1. 2013.

¹² http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html приступљено 30. 1. 2013.

¹³ http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html приступљено 30. 1. 2013.

¹⁴ Курзив је мој.

довољно новца, они којима је важност путног документа истекла, и они који су, рецимо, криминалци у бекству или можда заражени еболом.

Није лако бити домаћин странцу, јер никада не знамо да ли је сасвим легално у земљи и да ли ће виза ускоро да му истекне. Физичко лице ће бити кажњено уколико превози странца, а овај нема одговарајућу дозволу боравка или транзита кроз РС, уколико му пружи смештај и не пријави га у року од 24 сата, или ако не пријави одмах странца који незаконито борави у РС: „Државни органи, правна и физичка лица су дужни, да без одлагања обавесте надлежни орган, о странцу који незаконито борави или за кога постоје услови за отказ боравка у Републици Србији”.¹⁵

2.2. Закон о азилу¹⁶

Подједнако интересантан је и закон којим се регулише азилна процедура у РС. Наиме, сваки странац који се налази на територији РС има право да поднесе захтев за добијање азила у РС. Штавише, у поступку одобравања азила у РС, забрањена је свака дискриминација по било ком основу, а нарочито по основу расе, боје, пола, националне припадности, друштвеног порекла или сличног статуса, рођења, вероисповести, политичког или другог убеђења, имовног стања, културе, језика, старости или интелектуалног, сензорног, односно физичког инвалидитета. Чак и у случају да је лице које тражи азил ушло незаконито у РС, или пак незаконито борави у њој, оно неће бити кажњено по том основу, уколико без одлагања поднесе захтев за азил и образложи зашто је незаконито ушло у РС, или зашто у њој незаконито борави.

Ево како по закону изгледа азилна процедура: приликом граничне контроле на уласку у РС, или унутар њене територије, странац може усменим или писменим путем изразити намеру да тражи азил пред овлашћеним полицијским службеником Министарства унутрашњих послова, који ће га евидентирати и упутити у Канцеларију за азил, односно – у Центар за азил. Странац је дужан да се јави у року од 72 сата овлашћеном службенику Канцеларије за азил, односно Центра за азил. Евидентирање обухвата издавање прописане потврде, која садржи личне податке које је странац дао о себи, или се они могу утврдити на основу расположивих исправа и докумената које има са собом, а до којих се може доћи и претресом странца, уколико их овај сам не понуди. Када се у предвиђеном року од 72 сата странац јави овлашћеном службенику Канцеларије за азил, он бива регистрован. То значи да ће му утврдити идентитет, фотографисати га, узети отиске прстију, и привремено задржати све исправе и документе који би могли бити од значаја у поступку азила, за шта добија потврду. Када се региструје, он добија посебну личну карту за лица која траже азил. У року од 15 дана треба да поднесе формални захтев за азил на посебном обрасцу. Уколико то не уради у предвиђеном року, губи право на боравак у РС. Након подношења формалног захтева, поступак за додељивање азила је покренут и странца очекује низ саслушања чија је сврха утврђивање његовог идентитета, разлога због којих тражи азил, маршруте којом се кретао од када је напустио државу порекла, као и

¹⁵ Члан 45 Закона о странцима РС.

¹⁶ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html приступљено 30. 1. 2013.

да ли је већ негде раније поднео захтев за азил. Након тога се доноси одлука да ли лице може или не може добити азил.

Раније смо видели да су коначне одлуке о захтеву за азил у Србији ретке и да се већи део поступака оконча на други начин – утврди се да је захтев за азил неоснован, захтев се одбаци или обустави, или се азил ускрати некоме зато што је велики злочинац који је починио тешка кривична дела. Захтев је неоснован уколико је документација лажна, докази и изјаве дате на саслушањима – контрадикторни а сам захтев – нејасан, односно, „ако су наводи из захтева за азил, који се односе на чињенице битне за одлуку о азилу, у супротности са наводима датим приликом саслушања лица које тражи азил, или другим доказима изведеним током поступка (ако се, насупрот наводима из захтева, током поступка утврди да је захтев за азил поднет са циљем да се одложи депортација, *да је лице које тражи азил дошло искључиво из економских разлога* и сл.)”.¹⁷ Захтев се одбаци ако се процени да је лице могло добити, или већ јесте добило азил негде другде, или је сасвим безбедно у држави порекла или држави чије држављанство има. До обуставе азилног поступка долази када странац одустане од захтева за азил, не појави се на саслушању или одбије да дâ исказ, не обавести Канцеларију за азил о промени адресе у року од три дана од дана настанка промене, или ако напусти РС без одобрења Канцеларије за азил.

Иако су Центри за азил у Србији отвореног типа, странцу се може ограничити кретање да би му се утврдио идентитет, затим, уколико се сумња да је затражио азил да би избегао депортацију, па се на тај начин обезбеђује његово присуство у азилном поступку, или из разлога државне безбедности.

3. „Лажни азиланти и илегалци”

„Хрватска враћа 51 илегалног мигранта у Србију и БиХ”,¹⁸ „Осморица илегалца из Сомалије откривена у возу”,¹⁹ „Србија и Мађарска против азиланата”,²⁰ „Центар наших напора биће заустављање лажних азиланата”, казао је министар и додао да се Србија први пут сусреће са повећањем броја миграната на својој територији.”,²¹ „Нови пораст лажних азиланата?”²². Ово је само делић вести о мигрантима у којима су набацани изрази *илегални*, *азиланти*, *лажни*, који се, често без јасних основа, употребљавају синонимно. Из наведених закона види се да „странац који је незаконито ушао у РС” и „лице које тражи азил” представљају две различите правне категорије, које регулишу два различита

¹⁷ Члан 30 Закона о азилу РС http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html приступљено 30. 1. 2013.

¹⁸ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/360616/Hrvatska-vraca-51-ilegalnog-imigranta-u-Srbiju-i-BiH> приступљено 30. 1. 2013.

¹⁹ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/359355/Osmorica-ilegalaca-iz-Somalije-otkrivena-u-vozu> приступљено 30. 1. 2013.

²⁰ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=12&dd=12&nav_category=12&nav_id=565103 приступљено 30. 1. 2013.

²¹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=28&nav_category=12&nav_id=561455 приступљено 30. 1. 2013.

²² http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=09&dd=25&nav_category=1262&nav_id=544533 приступљено 30. 1. 2013.

закона. Странац који је незаконито ушао или борави у РС може да легализује свој статус подношењем захтева за азил. Како је пракса показала да је добијање азила, тј. избегличког статуса, у Србији готово немогуће, као основни разлог подношења захтева за азил појављује се управо привремена легализација статуса (са за мигранте позитивним последицама, као што је избегавање депортације, добијање крова над главом и тако даље). У медијима се мигранти који путују кроз Србију без одговарајућих дозвола, па чак и они који су затражили азил, готово увек представљају као криминалци, или као они који желе да се некако окористе својим боравком у Србији. Готово нико се не пита зашто људи уопште крећу на такав пут и некад месецима пешаче без довољно хране и сна, лоше обучени и често болесни од исцрпљености.

4. „Нико није илегалан”²³

Оно што је легално, то не мора увек да буде и легитимно. И обрнуто, оно што је легитимно, то није увек и легално. У овом делу ћу прећи на неке одредбе међународног права које доводе до даље криминализације, али и дехуманизације миграната. Прецизније речено, бавићу се питањима у вези са тим колико су мигрантима доступни документи и дозволе боравка, зашто им се препоручује да никако не кажу током саслушања у азилном поступку да су напустили државу порекла и кренули у неку земљу ЕУ из економских разлога, зашто се некимма ускраћује право да уопште затраже азил, зашто у ЕУ и даље постоје масовни прогони, и зашто се не помаже мигрантима који умиру на мору или од хладноће.

Мигранти који у највећем броју пролазе кроз Србију пореклом су из Авганистана и Пакистана, има их и из северноафричких земаља или са Рога Африке, а у последње време – и из Сирије и Малија. Дакле, све су то земље у којима влада дубока политичка криза и где су изгледни оружани сукоби. У члану 100С Споразума о Европској унији (познат и као Уговор из Маастрихта из 1992) стоји следеће: “However, in the event of an emergency situation in a third country posing a threat of a sudden inflow of nationals from that country into the Community, the Council, acting by a qualified majority on a recommendation from the Commission, may introduce, for a period not exceeding six months, a visa requirement for nationals from the country in question. The visa requirement established under this paragraph may be extended ...”²⁴ Дакле, одговор на прилив избеглица представља увођење виза. На тај начин се смањује број особа које могу да уђу у жељену земљу и у њој затраже азил или привремено уточиште. Многи мигранти са којима сам разговарала свесно су кренули на пут без дозвола, јер су знали да ће све потребне дозволе тешко успети да добију, а ситуација је била таква да су просто морали да напусте државу порекла. Који су све разлози одласка? С. Недељковић је издвојио шест група разлога због којих су се Црногорци одлучивали да оду у Србију: то су били економски разлози, затим културни, затим они у вези са индивидуалном еманципацијом, онда политички, па они емотивне природе, док је шести разлог

²³ Ова фраза је честа у активистичком дискурсу, а постоји и активистичка мрежа (или мреже) овог имена, која се залаже за побољшање положаја миграната. Погледати <http://www.nooneisillegal.org/>, <http://www.ingenillegal.org/no-one-illegal-world-without-borders>, <http://www.noii.org.uk/>, <http://www5.kmii-koeln.de/?language=en> све приступљено 30. 1. 2013.

²⁴ <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> приступљено 30. 1. 2013.

мигрирања било то да се једноставно следи нечији пример. И сви су се надали бољим условима живота (Nedeljković 2008). Исти такви разлози и наде постоје и код миграната који желе у ЕУ, али не могу да добију дозволу јер су пореклом из земаља из којих су миграције у ЕУ непожељне, будући да се перципирају као некаква социјална, културна и економска претња постојећем поретку (упореди O'Brien 2006 и Collins 1996). Дакле, као одговор на секуритизацију, људи су принуђени да прекрше закон, након чега су још и криминализовани.

Видели смо да се азилни поступак аутоматски проглашава неоснованим уколико се утврди да су разлози доласка лица које је затражило азил искључиво економске природе. То значи да се немогућност материјалне егзистенције не сматра довољним разлогом за додељивање избегличког статуса. Али се, са друге стране, долазак миграната у неку државу сматра потенцијалном претњом њеном економском благостању из више разлога. Прво, уколико мигранти затраже азил, држава је у обавези да им осигура смештај и храну у периоду док траје азилна процедура. То се сматра много већим издатком него, на пример, постављање најмодерније технологије и обука и ангажовање кадрова за детекцију људи на популарним миграцијским маршрутама.²⁵ Такође, сматра се да ће држава претрпети велики удар уколико не добија порезе на зараде, а мигранти без папира су приморани да раде на црно. Прећуткује се да и у земљама са далеко већим бројем миграната него што је то случај, на пример, у Србији, рад на црно превасходно обавља домаће становништво (Marie and Miller 1994). Узрок овакве предрасуде треба тражити у аутоматском изједначавању квалификације кретања и квалификације рада, те у закључку да исти људи стоје иза оба чина. У реторици се то назива ентимемом, скраћеним силогизмом, у коме се намерно изоставља једна премиса и пушта се да слушаоци сами донесу закључак (Barthes 1990). Исто је и са првом предрасудом – захтев за азил се повезује са избеглиштвом, мигранти се виктимизирају и на тај начин трансформишу у зависна лица којима стално треба помагати, а прећуткује се да су сами успели да пређу низ препрека и нађу се у земљи у којој јесу. Дакле, само у овом економском аспекту дискурса о миграцијама наилазимо на две стигме – криминализацију и виктимизацију, којој одговарају два типа понашања према мигрантима – секуритизација и хуманитарни рад.

Још један стигма, последња о којој ћу нешто рећи у овом тексту, открива се када се анализира коме се и у којим ситуацијама ускраћују људска права. Почећу од права на азил. Према 14. члану Повеље УН о људским правима, свако има право да затражи азил.²⁶ Потом се у азилној процедури одлучује да ли ће га неко добити или не. Видели смо како та процедура изгледа. Странац у сваком тренутку док је на територији Србије може да поднесе захтев за азил простим изговарањем вербалне формуле: „Тражим азил“. Овај перформатив означава покретање процедуре и обичног странца претвара у лице које тражи азил. У правном смислу, за њега престају да важе одредбе закона о странцима и почињу да важе одребе закона о азилу. Уколико није имао дозволу боравка, сада је има. Уколико је био „илегалан“, сада је „легаллизован“. Међутим, неким се не

²⁵ Преглед активности Frontex-а, Европске агенције за управљање оперативном кооперацијом на спољним границама држава чланица Европске уније, погледати на <http://www.frontex.europa.eu/about/mission-and-tasks> приступљено 30. 1. 2013.

²⁶ <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml> приступљено 30. 1. 2013.

дозвољава да уопште затраже азил. То су они који једноставно не могу ући у неку земљу да би на њеној територији затражили азил, они који не успеју да пређу границу. Осим личног неуспеха миграната, постоји још и институционализована пракса која се зове *push-back*, а то је пракса аутоматског враћања мигранта у земљу из које прешао границу, а без извођења пред судије за прекршаје, што би требало да представља нормалну процедуру. *Push-back* се обично дешава на самој граници, а потпада под дискреционо право овлашћеног државног службеника да процени да ли је неко илегални мигрант и да га, у случају позитивне процене, врати одакле је дошао.²⁷ Дакле, иако би сви људи требало да имају право да затраже азил, неким је то право ускраћено – „илегалним мигрантима”.

Следећа ствар о којој ћу нешто рећи јесу масовни прогони. Када се каже *масовни прогон*, обично се мисли на неке ратове, прогон јеврејског становништва у Другом светском рату, на нешто страшно и временски или просторно далеко. Чак је и у 9. чану Повеље Уједњених нација о људским правима записано да нико не сме да се протерује. Међутим, масовна протеривања миграната без одговарајућих папира дешавају се свакодневно. Они бивају избацивани из ЕУ депортацијама, односно, на основу различитих закона о реадмисији. То се одвија на два начина – силом, депортацијама, или „милом”, тзв. добровољним повратком. Депортација се из држава које су у тзв. шенген зони обично обавља авионом. Уколико их из неке земље има пуно, организују се посебни летови. Како се мигранти понекад буне против депортација, развијени су различити системи за њихову „пацификацију”: лисице, врећа на глави, медикаменти, а на једној конференцији о начинима борбе против тортуре сазнала сам да су чак измишљене и посебне пелене за дуге летове.²⁸ Пошто различите организације које се залажу за заштиту људских права протестују против оваквог поступања са мигрантима, долази до развијања праксе асистираних добровољних повратака. То представља један од задатака Међународне организације за миграције.²⁹ У суштини, мигрантима се нуди помоћ да у матичној земљи побољшају услове живота. Укратко, иако протеривање није у складу са људским правима, неки се ипак протерују – милом или силом.

Последњи пример на коме ћу се задржати јесте негирање права на живот мигрантима. Према трећем члану Повеље Уједњених нација о људским правима, свако има право на живот. Према закону о странцима, онај ко доведе мигранта који не поседује одговарајућу дозволу за улазак или боравак у некој земљи биће новчано кажњен, а мораће да сноси и трошкове депортације мигранта у земљу порекла или сигурну трећу земљу, и, ако се депортација не може одмах извршити, трошкове његовог боравка до тренутка депортације. Такође ће бити испитиван да ли је можда добио новац за превоз мигранта. Таква правна регулатива за последицу има повећан број смртних случајева миграната који покушавају да уђу у ЕУ морским путем. Једноставно речено, не исплати се спашавати људима живот, јер ће спасилац бити кажњен. Такође, у међународним водама, патроле из различитих држава једне на друге пребацују одговорност за бродоломнике, што

²⁷ <http://migrantsatsea.wordpress.com/tag/push-back-practice/> приступљено 30. 1. 2013.

²⁸ http://www.letemps.ch/Page/Uuid/97969d92-59d2-11e2-82ee-a7c8cff7b265/Vols_sp%C3%A9ciaux_les_m%C3%A9decins_se_d%C3%A9chirent_%C3%A0_propos_des_injections_de_calmans#.UQd87780Hof приступљено 30. 1. 2013.

²⁹ <http://www.iom.int/cms/return-assistance-migrants-governments> приступљено 30. 1. 2013.

често резултира закаснелом реакцијом.³⁰ Дакле, сви имају право на живот, али не и мигранти који би без папира да уђу у ЕУ.

Сада је сасвим јасно која се трећа стигма везује за мигранте – дехуманизација. Понашање које одговара овој стигматизацији може у екстремним, али нажалост, не тако ретким случајевима, довести и до смрти мигранта.

5. „Онај ко је илегалан, у суштини је нико”

Дехуманизација, дакле, представља порицање људскости другима. Карактеришу је асиметрични односи између две групе или појединца, где једна група или појединац приписује другој групи или појединцу карактеристике које се не могу означити као (довољно) људске. Асиметрични односи се могу односити на различите социо-културне домене, почев од припадности различитим расама, народима, родовима, до разлика у социјалном стандарду, образовању, и тако даље (видети Haslam 2006). Дакле, у питању је перцепција различите позиционiranости две групе или појединца на некој од скала друштвене хијерархије (политичке, економске, религијске, етичке, технолошке, бројчане, и тако даље) и њој следствена перцепција различите моћи (односно, потенцијала да се некоме наметне одређено понашање) коју једна страна има над другом (Volc 2008, 210-211).

Такође, и оно што дефинише човека, тј. људскост, је културно-историјски условљено. Тако, на пример, О’Вриен наводи низ концептуалних метафора карактеристичних за означавање миграната почетком XX века у САД. Представљени су као болест, вирус или рак, материјал, животиње, нижа раса, и тако даље. (О’Вриен 2003; базични преглед истраживања која су се бавила конкретним манифестацијама дехуманизације, и то у доменима етничитета и расе, рода и порнографије, особа са посебним потребама, медицине, технологије, просвете, спорта itd, налази се у Haslam 2006). Haslam примећује да се на формалнијем нивоу може разликовати оно што се доживљава као људска природа, тј. оно што се сматра типичним за људе, од онога за шта се сматра да издваја човека од осталих живих бића, тј. оно што је нормативно, *human nature* (интензија у традиционалној логици), од онога што чини разлику у поређењу са другим, *uniquely human* (екстензија у традиционалној логици). Сматра да сваком од ова два аспекта људскости одговара један од два облика дехуманизације, и то механицистичка за *human nature* и анималистичка за *uniquely human* (Haslam 2006). Дехуманизација, дакле, представља лингвистички феномен означавања, додељивања значења. У класичном, десосировском смислу, значење има одређену вредност. Вредност се може одредити помоћу супституције (Haslamova *human nature*) или компарације (Haslamova *uniquely human*).

Дехуманизација представља метафору, тачније, концептуалну метафору. Концептуална метафора укључује два искуствена домена, при чему се један

³⁰ <http://www.hrw.org/news/2012/08/16/hidden-emergency>. Постоје бројна сведочанства о окретању главе од људи који су доживели бродолом. Препоручујем извештај невладине организације Migreurop, стране од 108 надаље на: http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012012_pour_der_niere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf, све приступљено 30. 1. 2013.

схвата у терминима који се уобичајено користе приликом говора о другом. Штавише, обично се један апстрактни домен, који се назива домен-мета, разуме кроз актуализацију другог, конкретнијег – домена-извора (Marmaridou 2000, 101). Ти различити домени су перципирани на начин као да деле неку ограничену количину заједничке структуре, што чини могућим успостављање паралела између релевантних аспеката оба домена (Sweetser 1995, 59). Прецизније, конституисање метафоре представља процес апстраховања, током кога израз из домена-извора који се користи као метафора, престаје да се односи на конкретан објекат и преображава се у неку генерализовану карактеристику (Ricoeur 1994, 107). Lakoff i Johnson истичу да ово омогућава преношење концептуалне организације једног домена на други, другим речима – да сам начин говора утиче на систематизацију искустава (Lakoff and Johnson 2003, 19).

Дехуманизација је прагматична по свом карактеру. Ствара се и актуализује у интеракцији, и то са сврхом која превазилази просто означавање, те у том смислу представља перлокуцију – изазивање промена у физичком свету употребом језика (о перлокуцији видети Austin 1990, 85 и даље). Као сврха дехуманизације обично се наводе оправдање насиља и искључивање одређених група или појединаца из друштва, чиме им се ускраћују права која се сматрају нормалним за друге (упоредити Esmeir 2006, Haslam 2006, Hodson and Costello 2007, Maoz and McCauley 2008, de Genova 2002).

Као најкомплекснији облик перлокуције издваја се дискурс: употребљени језик постаје место на коме друштво производи значења и тиме структурира своју стварност (Kress, 2001:183). Међутим, немају подједнако сви сегменти друштва могућности за производњу одређених дискурса, а самим тим ни за генерисање и организацију потенцијалних значења, већ само они који поседују адекватну социо-политичку моћ (van Dijk 1998, 3). Дехуманизација је суштински дискурзивна, јер претпоставља постојање различитих односа моћи, који се манифестују у дискурсу и помоћу њега перпетуирају. Штавише, представља успостављање и приказ одређеног стања ствари, и у том смислу је перформативна (Austin 1990). Као и сваки перформатив, дехуманизација може успешно да избегава конфронтацију са другачијом презентацијом односа моћи између две групе или између два појединца, и из тога произилазећим приказом стања ствари, будући да је перформатив најефикаснији када не изгледа као да ствара значење, већ као да само описује нешто што постоји независно од њега (Šumić-Riha 1988). Тако се чланови једне групе перципирају као *заиста* другачији од чланова других, чиме се добија оправдање за њихов „посебан третман“.

Литература:

- Austin, John L. 1990 (1962). *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia Humanitatis ŠKUC-FF.
- Barthes, Ronald. 1990 (1964). *Retorika starih. Elementi semiologije*. Ljubljana: Studia Humanitatis ŠKUC-FF.
- Collinson, Sarah. 1996. "Visa Requirements, Carrier Sanctions, 'Safe Third Countries' and 'Readmission': The Development of an Asylum 'Buffer Zone' in Europe." In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 21, No. 1 (1996), pp. 76-90.

- De Genova, Nicholas P. 2002. "Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life". In: *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31 (2002), pp. 419-447.
- Dijk, Teun A. van. 1998 (1997). *The Study of Discourse*. In *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 1, ed. Teun A. van Dijk, 1-34. London: SAGE Publications.
- Esmeir, Smera. "On making Dehumanization Possible". in: *Modern Language Association*, Vol. 121, No. 5 (Oct., 2006), pp. 1544-1551.
- Haslam, Nick. 2006. "Dehumanization: an Integrative Review". In: *Personality and Social Psychology Review* 2006, Vol. 10, No. 3, 252-264.
- Hodson, Gordon and Kimberly Costello. 2007. "Interpersonal Disgust, Ideological Orientations, and Dehumanization as Predictors of Intergroup Attitudes". *Psychological Science*, Vol. 18, No. 8 (Aug., 2007), pp. 691-698.
- Kress, Gunther. 2001. *Discourse*. In *Routledge Companion to Semiotics and Linguistics*, ed. Paul Copley, 183. London & New York: Routledge.
- Laczko, Frank. 2002. "New Directions for Migration Policy in Europe". In: *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, Vol. 357, No. 1420, Reviews and a Special Collection of Papers on Human Migration (Apr. 29, 2002), pp. 599-608.
- Lakoff, George and Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lyons, John. 1996 (1995). *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marie, Claude-Valentin and Mark J. Miller. "From the Campaign against Illegal Immigration to the Campaign against Illegal Work". In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 534. *Strategies for Immigration Control: An International Comparison* (Jul., 1994), pp. 118-132.
- Marmaridou, Sophia S. A. 2000. *Pragmatic Meaning and Cognition*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Maoz, Ifat and Clark McCauley. 2008. "Threat, Dehumanization, and Support for Retaliatory Aggressive Policies in Asymmetric Conflict". In: *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 52, No. 1 (Feb., 2008), pp. 93-116.
- Nedeljković, Saša. 2008. "Individual Migrations of Montenegrins to Serbian Cities in the Post-Second World War Period". In: *Etnoantropološki problemi*, godina 3, sveska 3 (2008): 171-188.
- O'Brien, Gerald V. "Indigestible Food, Conquering Hordes, and Waste Materials: Metaphors of Immigrants and the Early Immigration Restriction Debate in the United States". In: *Metaphor & Symbol*; 2003, Vol. 18 Issue 1, p33-47, 15p.
- Ricoeur, Paul. 1994 (1978). *The Rule of Metaphor. Multidisciplinary studies of the creation of meaning in language*. London. Routledge.
- Sweetser, Eve. 1995 (1990). *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šumić-Riha, Jelica. 1988. *Realno v performativu*. Ljubljana: Delavska enotnost. Analecta.
- Volc, Kenet N. 2008. *Teorija medjunarodne politike. Centar za civilno-vojne odnose*. Beograd: Alexandria press.